

Ольга Кіян

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОРАЛЬНО-ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Розробляючи методику даного дослідження, ми звернулися до визначення умов, які б забезпечували ефективність морально-духовного становлення молодших підлітків.

Умови – це багатопланова і змістовна дефініція, сутність якої складають обставини, від яких залежить характер міжособистісних взаємин, зокрема, між педагогами, батьками, учнями. З одного боку, умови акумулюють у собі вимоги широкого плану – соціальне замовлення суспільства, особливості соціально-економічної та соціально-культурної ситуації, а з другого, – мають урахувувати внутрішньо-впливові чинники суб'єктів педагогічної діяльності, специфіку психолого-педагогічної ситуації, певне соціальне середовище.

Спираючись на дослідження Ю. Азарова [1], І. Беха [2], І. Зязюна [4], В. Кан-Калика [5], В. Постового [8], М. Стельмаховича [9], В. Сухомлинського [10] та ін., а також на досвід зарубіжних педагогічних систем, зокрема, вальфдорської педагогіки, педагогіки М.Монтессорі, народних шкіл Данії, Френе-школи і здобутки вчителів, учених близького зарубіжжя (гуманістична школа Ш. Амонашвілі, педагогіка любові й свободи Ю. Азарова), ми визначили психолого-педагогічні умови, які сприятимуть підвищенню ефективності морально-духовного становлення молодших підлітків. До них відносимо активізацію батьківсько-вчительської взаємодії через:

- підвищення підготовленості вчителя загальноосвітнього навчального закладу до взаємодії з батьками;
- підвищення педагогічної культури батьків в плані забезпечення морально-духовного становлення молодших підлітків;
- запровадження різноманітних форм і методів реалізації батьківсько-вчительської взаємодії.

Розпочинаючи формувальний етап експерименту, ми виходили з того, що:

а) морально-духовний розвиток особистості є суспільно зумовленим процесом, провідна роль у морально-духовному становленні особистості належить вихованню в неї морально-духовних цінностей та якостей згідно з особистісними і суспільними потребами;

б) процес морально-духовного становлення молодшого підлітка відбувається послідовно, на кожному життєвому етапі, тому домінуючим фактором його успішної реалізації є батьківсько-вчительська взаємодія;

в) сенситивним періодом морально-духовного становлення є молодший підлітковий період;

г) процес батьківсько-вчительської взаємодії є своєрідним комплексом педагогічного впливу на особистість молодшого підлітка.

Як будь-яка система, батьківсько-вчительська взаємодія включає певні компоненти творчої співпраці батьків і вчителів і вибудовується на основі дотримання відповідних педагогічних принципів, які забезпечують її результативність.

Йдучи за Т. Дем'янюк та І. Погорілою, визначаємо такі пріоритетні принципи батьківсько-вчительської взаємодії, як:

– принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що передбачає рівноправність і партнерство батьків і вчителів, які беруть до уваги точку зору один одного, визнають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції;

– принцип гуманізації взаємодії вчителів і батьків, який забезпечує вираження людяності у всіх проявах поведінки; полягає у визнанні цінності підлітка як особистості, його права на щастя, соціальний захист, створення умов для розвитку його здібностей, потреб, інтересів, стимулювання сил до саморозвитку і самовиховання. Упровадження принципу гуманізму дає змогу створити ситуації довіри і підтримки, забезпечити здорові стосунки між вчителями і батьками, утвердити культуру міжособистісного спілкування;

– принцип демократичності – ґрунтується на співробітництві вчителів і батьків, органів місцевого самоврядування і самоорганізації населення, що діють у мікрорайоні навчального закладу, щодо розв'язання завдань морально-духовного становлення молодших підлітків; утвердження таких форм, які сприяють формуванню духовного здоров'я і високої моральної культури всіх суб'єктів виховного процесу; усунення авторитарного стилю взаємовідносин між учителями і батьками;

– принцип систематичного аналізу допомагає усвідомлювати причини тих чи інших вчинків підлітка та своїх власних, порівнюючи їх із загальноприйнятими у суспільстві нормами і правилами; сприяє передбаченню результатів вчинків та дій підлітків, надання їм неупередженої оцінки; позитивно впливає на вироблення в батьків і вчителів навичок подолання миттєвих оцінок прагнень, станів і бажань підлітка;

– принцип творчості та успіху сприяє формуванню у батьків і вчителів позитивних емоцій і вражень від співпраці, стимулює процеси взаємодії і взаємопідтримки; сприяє їх самовдосконаленню і самореалізації;

– принцип діалогічного спілкування полягає у створенні умов для вільного обміну думками і позиціями на основі співробітництва і партнерства;

– принцип включення у діяльність полягає у реальному залученні

батьків до всіх видів діяльності – просвітницької, виховної, організаційної тощо, в яких батько чи мати можуть реалізувати себе як морально-духовні особистості;

– принцип особистісного підходу передбачає, що головним орієнтиром у взаємодії батьків і вчителів є врахування тих процесів та змін, які відбуваються в особистості кожного суб'єкта співпраці протягом усього періоду здійснення такої взаємодії;

– принцип довіри і підтримки передбачає таке ставлення батьків і вчителів один до одного, за якого зростає віра у творчі здібності кожного, розширюються можливості співпраці, формується почуття взаємоповаги і взаємопідтримки у різних видах спільної діяльності;

– принцип високої духовності має особливе значення у процесі забезпечення морально-духовного становлення підлітків, оскільки визначає людську цінність, суспільну значущість усіх суб'єктів взаємодії, передбачає розвиток таких якостей, як совість, честь, гідність, порядність, людяність, милосердя, доброта тощо.

Реалізація цих принципів визначала стратегію процесу батьківсько-вчительської взаємодії у підвищенні ефективності морально-духовного становлення молодших підлітків.

Посиленню дієвості батьківсько-вчительської взаємодії у досліджуваному нами напрямі сприяє врахування вчителем наступних чинників:

1. Запрошення до співпраці, що передбачає прояв уваги, відкритості, доброзичливості до батьків, відмову від директивного тону спілкування з ними.

2. Дотримання позиції рівноправності передбачає, що об'єднання зусиль учителя та батьків можливе на засадах співробітництва і конструктивного партнерства.

3. Визнання важливості участі батьків у співпраці з виховання підлітків.

4. Розуміння дитини, акцентуація у взаємодії з батьками на її позитивних рисах і якостях. Психологічний контакт із батьками виникає одразу, якщо вчитель виявляє розуміння дитини, симпатизує їй, бачить позитивні риси. У свою чергу, батьки, відчувши доброзичливість учителя, більш охоче спілкуються з ним, налаштовуючись на співпрацю.

5. Спільне визначення форм співпраці, її змісту.

У працях Н. Волкової, С. Карпенчук [6], Л. Коваль та І. Зверєвої [3], І. Котової, С. Полякова та ін. стверджується думка про те, що взаємодія вчителя з батьками буде більш ефективною, якщо в основу цього процесу покладатимуться такі правила і вимоги:

– уникнення у спілкуванні з батьками категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування; нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі, взаємній відповідальності за морально-духовне становлення молодших підлітків;

– довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їхньої педагогічної культури й активності у вихованні дитини: психологічно батьки готові підтримати потреби школи; навіть ті батьки, які не мають педагогічної підготовки і освіти, як правило, з розумінням і відповідальністю ставляться до виховання дітей;

– педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життєдіяльність сім'ї; класний керівник – особа офіційна, але за специфікою своєї роботи може стати свідком стосунків, які приховуються від стонерних. Якою б не здавалася йому сім'я, вчитель повинен бути тактовним, ввічливим, використовувати інформацію про сім'ю лише з метою допомоги батькам у вихованні підлітка;

– життєстверджуючий настрій при вирішенні будь-якої виховної проблеми, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості; формування особистості підлітка передбачає подолання труднощів, протиріч у її житті; важливо, щоб це сприймалося як вияв закономірностей розвитку (нерівномірність, стрибкоподібний характер, причинно-наслідкова обумовленість, вибіркоче ставлення дитини до виховних впливів), тоді складнощі, протиріччя, несподівані результати не викликають розгубленості у вчителя.

В основу проведення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи було закладено визначені нами педагогічні умови підвищення ефективності морально-духовного становлення молодших підлітків. Основною умовою було визначено активізацію батьківсько-вчительської взаємодії, що передбачало:

- організацію творчої співпраці батьків і вчителів на основі принципів рівноправності, діалогічного спілкування, високої духовності;
- проведення заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості батьків у морально-духовному становленні підлітків;
- визнання за батьками ролі суб'єктів у взаємодії з учителями, прояв довіри до їхніх виховних можливостей;
- дотримання педагогічного такту, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї.

Кожна система орієнтується на конкретні умови, враховує інтереси, потреби реальних суб'єктів. Як стверджують А. Назаренко [153], О. Олексюк [164], І. Погоріла [182], С. Цабибін [248] та ін., батьківсько-вчительська взаємодія як соціально-педагогічна система реалізується через виконання школою таких функцій:

- інтегруючої функції, яка поєднує в одне ціле виховні впливи сім'ї та школи, батьків і вчителів. Школа і сім'я залучають і організують усі соціально-просторові впливи, які діють на морально-духовне становлення особистості підлітка через організовані та неорганізовані форми спілкування, надаючи їм позитивної спрямованості; домінуюча роль при цьому відводиться вчителю, який, виступаючи у ролі посередника між сім'єю та

оточенням підлітка, забезпечує мотиваційний позитив усіх складових системи. Найбільшої мобілізуючої сили в цьому процесі набуває діяльність різноманітних гуртків, клубів за інтересами, різновікових загонів за місцем проживання, які очолюють батьки;

– адаптивної функції, яка дає змогу у визначених межах пристосовуватися до зовнішнього середовища – з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей батьків, матеріального становища і соціального статусу батьків, змінюючи власну структуру, перебудовуючи свої процеси, змінюючи параметри і показники, але не порушуючи сутності, зберігаючи цілісність. Разом з тим, процес батьківсько-вчительської взаємодії сам удосконалює, зміцнює навчально-виховний процес навчального закладу чи окремого класу, пристосовуючи його до досягнення своєї мети – виховання морально-духовної особистості. Висока адаптивність підвищує здатність системи до подолання протиріч свого розвитку зусиллями усіх суб'єктів взаємодії, дозволяє залучити їх до об'єктивного аналізу його результатів, проектування окремих етапів, висування нових напрямів діяльності;

– культуротворчої функції, що забезпечує збереження, передачу, відтворення і розвиток сімейних традицій, звичаїв, досвіду, обрядів; творів усної народної творчості тощо; вона сприяє встановленню духовного взаємозв'язку між підлітком і сім'єю, родиною, народом, виховання почуття належності до національної культури, визнання її цінностей як своїх власних, розвиток діалогу культур;

– розвиваючої функції, яка забезпечує динаміку взаємодії батьків і вчителів, яка характеризується, з одного боку, оптимізацією її функціонування, а з іншого – її оновленням, удосконаленням; ця функція дозволяє не просто обирати доцільні форми роботи з підлітками у школі та в сім'ї, а моделювати виховні ситуації, у яких підліток проявляє себе повною мірою у різних соціальних ролях, у різних статусах, за різних повноважень;

– захисної функції, яка проявляється, коли сім'я або навчальний заклад, ставши фактором психічної, соціальної, духовної небезпеки для підлітка, вимагають захистити дитину, стати гарантом виживання і безпеки вихованців;

– функції корекції, яка викликана необхідністю виправлення, коригування негативного впливу на молодших підлітків з боку батьків чи інших людей, а також впливу інформації, що надходить з теле- і відеоекранів, комп'ютерів тощо. Кожне джерело інформації пропонує свої зразки мислення і сприймання навколишнього світу, моральні орієнтири. Тому школа має сприяти захисту морального і духовного здоров'я дитини, формування у неї почуття психологічного комфорту.

У сучасних умовах зростає роль компенсаційної функції, оскільки лише за умови конструктивної взаємодії батьків і вчителів створюється та-

ка модель взаємовідносин суб'єктів виховної діяльності, якої підліткам не вистачає у реальному житті.

Глибина і характер цілей і завдань залежить від реальних можливостей та наявних засобів. Таким чином, мають враховуватися як можливості сім'ї, так й особливості виховного процесу школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю.П. Искусство воспитывать: [кн. для учителя] / Ю.П. Азаров. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1985. – 448 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. друга: Особистісно орієнтований підхід: науково–практичні засади. – 343 с.
3. Зверева І.Д. Діагностика моральної вихованості школярів: [метод. посібник] / І.Д. Зверева, Л.Г. Коваль, П.Д. Фролов. – К.: ІСДО, 1995. – 156 с.
4. Зязюн І.А. Г.С. Сковорода і П.Д. Юркевич про філософію освіти і педагогічні дії / І.А. Зязюн // Сковорода Григорій: образ мислення. – К., 1997. – С. 240–288.
5. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – М.: Педагогика, 1990. – 142 с.
6. Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості / С.Г. Карпенчук. – К.: ІЗМН, 1998. – 216 с.
7. Погоріла І.О. Становлення виховних систем гімназій у контексті життєтворчості особистості: [практико-орієнтований посібник] / І.О. Погоріла. – К.: Пульсари, 2003. – 227 с.
8. Постовий В.Г. Ціннісні орієнтації української сім'ї (Історико-педагогічний аспект) / В.Г. Постовий // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 185–190.
9. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: [навч.-метод. посіб.] / М.Г. Стельмахович. – К.: ІСДО, 1996. – 288 с.
10. Сухомлинський В.О. Твори у 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 4. – 670 с.